

מדידת ידע לשוני מקצועי של עולים במקומות העבודה

אילנה שוהמי וסמדר דוניצה-שמידט

דיעת שפת היעד חשובה ביותר לעולים המגיעים לארץ חדשה, שכן היא אחד המרכיבים המרכזיים בהשתלבותם החברתית והתרבותית. היא גם אחד התנאים להשתלבותם התעסוקתית ולהתקדמותם המקצועית.

מטרתו של המחקר, שסיכמו מוצג במאמר כאן, הייתה להעריך את הידע הלשוני המקצועי של עולים משלושה מגזרים, שבהם יש לידע זה חשיבות מיוחדת, לעמוד על החסרים הלשוניים אצל העולים ממגזרים אלה העובדים כבר במקצועותיהם. המאמר מציג שורת המלצות לשיפור ההתמודדות עם נושא זה באולפנים.

מטרת המחקר

ידע של שפה ובעיקר ידע של שפה מקצועית משמש כלי מרכזי בקליטתם ובתפקודם של עולים במקומות העבודה. מטרת המחקר המדווח להלן הייתה להעריך את הידע הלשוני מקצועי ולאחר חסרים לשוניים של עולים בשלושה סקטורים מקצועיים - רפואה, חינוך (הוראה) וטכנולוגיה (תעשייה). המלצות המחקר מתייחסות בעיקר לאולפנים לעברית.

שפה במקומות עבודה

דיעת שפת היעד חשובה ביותר לעולים המגיעים לארץ חדשה, שכן היא אחד מהמרכיבים המרכזיים בהשתלבותם החברתית והתרבותית. אך, מעבר לכך, ידיעת שפת היעד היא תנאי חשוב להשתלבותם התעסוקתית והתקדמותם המקצועית של העולים במקומות העבודה. מחקרים בתחום הסתגלות תעסוקתית של מהגרים מראים כי 'משאב השפה' מוביל לתוצרים והצלחה בתחום הכלכלי, וכי זהו אחד מהמשתנים העיקריים המנבאים הסתגלות מקצועית (Chiswick & Miller, 1998, 1999; Dustmann, 1994).

גם בישראל, כמדינה קולטת הגירה שאליה מגיעים עולים רבים, נערכו מספר מחקרים שבדקו את התרומה של ידע לשוני לקליטה ובעיקר להצלחה מקצועית. כך, למשל, בינשטוק (1993), ובליוזר וגולדברג (1980) מצאו שידיעת השפה העברית הייתה בין המשתנים החשובים ביותר שתרמו לקליטה תעסוקתית. בסקר מעסיקים בנושא תעסוקת עולים (ליפשיץ וקינג, 1994), הקושי הבולט ביותר שציינו מנהלי המחלקות לגבי עבודתם של העולים הייתה אי ידיעת העברית ברמה מספקת לתפקוד מקצועי. לדברי המנהלים, אי ידיעת עברית מקשה על הבנת הוראות, על התקשורת עם עובדים אחרים ועם לקוחות, ומשום כך פוגעת בתפקוד בעבודה. הקושי ניכר בעיקר בקריאה ובכתיבה בעברית, יותר מאשר בדיבור. כמו כן ציינו רבים מהם את אי ידיעת אנגלית ואי הכרת מינוח מקצועי כבעיות מהותיות בתפקוד מקצועי. במחקר שערכו סמיונוב, שפירא ולרנטל (1993), שבדק את הסתגלותם של מורים

מאמר זה מבוסס על המחקר "מדידת ידע לשוני מקצועי של עולים במקומות העבודה" (1998, נייר דיון 4-98) שמומן על ידי המרכז לפיתוח על-שם פנחס ספיר ונערך בראשות פרופ' אילנה שוהמי מאוניברסיטת תל-אביב ובשיתוף ד"ר סמדר דוניצה-שמידט מסמינר הקיבוצים. החוקרות מודות לחביבה זבדה ולשושנה ארליך על עזרתן בביצוע המחקר.

פרופ' אילנה שוהמי היא מרצה בחוג להוראת שפות, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב. ד"ר סמדר דוניצה-שמידט היא מרצה להוראת אנגלית במכללת סמינר הקיבוצים, תל אביב.

עולים, נמצא שככל שידיעת העברית הייתה טובה יותר, נטו המורים לדווח על שביעות רצון גבוהה יותר ממקום עבודתם וכן גברה נכונותם להישאר בארץ. ידיעת העברית גם זיכתה את יודעיה בהערכה גבוהה מצד המנהלים ובנכונות רבה להמשיך ולהעסיקם.

ידע לשוני כללי לעומת ידע לשוני מקצועי

כיום מוסכם בקרב מומחים העוסקים בהוראה וברכישה של שפות מהגרים, שידע לשוני כללי שונה מידע לשוני מקצועי, שהוא הידע הלשוני העיקרי הדרוש למהגר לביצוע מטלות מקצועיות - שכן לשפה המקצועית אפיונים ייחודיים משלה. בעוד שידע לשוני כללי עוסק בתחומים לשוניים המתאימים לתפקוד כללי בחברה, מחוץ למקומות העבודה, ידע לשוני ספציפי מתמקד בביצוע מטלות מקצועיות ספציפיות ויתכן שהוא אף שונה ממקצוע למקצוע (Drew & Heritage, 1992)

לפיכך, בתוכניות הוראה רבות בעולם ניתנת כיום הכשרה לשונית בתחומים של שפה מקצועית. הכשרה זו מתמקדת בתחומי לשון ספציפיים שהמהגרים נזקקים להם בביצוע מטלות מקצועיות שונות במקומם העבודה. רוב התוכניות הללו מבוססות על ניתוחי צרכים המגדירים את המיומנויות הלשוניות הדרושות במקצועות השונים כגון הבנה ומתן הוראות, ניהול ישיבות, כתיבת דוחות, שיחות עם עמיתים למקצוע, הצגת בעיות מקצועיות, השתתפות בדיונים ועוד. במקרים רבים נדרשים המהגרים לעבור מבחני ביצוע לשוניים הבודקים את שליטתם בהיבטים לשוניים מקצועיים הקשורים למקצוע הספציפי (Sajavaara, 1992; McNamara, 1990). תוצאות מבחנים אלה משמשות תנאי קבלה בעת קבלה לעבודה. במקרים מסוימים מבחנים אלה מספקים גם ידע אבחוני הכולל המלצות כיצד ומה לשפר בכדי להגיע לרמת תפקוד גבוהה יותר (Ingram, 1998). כיום גם מקובלת הגישה של מקומות עבודה המציעים קורסים לשוניים מקצועיים לעולים במקומות העבודה עצמם, כחלק מההכשרה המקצועית.

ההקשר הישראלי

בישראל קיימת מודעות רבה לצורך של העולה לרכוש את השפה העברית. מאז שנות החמישים מדינת ישראל מציעה שירותים לשוניים לעולים בצורה של לימודי השפה העברית במסגרות האולפנים. קורסים אלה ממומנים על ידי המדינה לתקופות שונות. בעשור האחרון, מאז העלייה המסיווית מארצות חבר העמים, הוגדלה מכסת השעות לתקופה של שישה חודשים (אולפן א'), מתוך הכרה בחשיבות שיש לידע לשוני כתנאי להצלחה ולהשתלבות בחברה הישראלית. עם זאת, מבדיקת המטרות, התכנים והמיומנויות הנלמדות באולפנים עולה שקיים בהם דגש קטן יחסית על הממד הלשוני המקצועי (נוצר, ויינבך ולאודן, 1995). כמו כן, אחוז קטן יחסית של עולים ממשיך בלימוד העברית באולפן ב' או באולפנים מקצועיים.

עד היום כמעט שלא נערכו בישראל מחקרים הבודקים את הבקיאיות בלשון המקצועית של עולים במקומות עבודה. במחקר חלוף של נוצר, ויינבך ולאודן (1995), שבדק את השליטה של רופאים עולים בעברית רפואית, נמצא כי הרמה או הבקיאיות שלהם בעברית רפואית נמוכות בהשוואה לרמתם בעברית כללית; 28% מהנבחנים נמצאו ברמה נמוכה שאינה מאפשרת תקשורת מקצועית, 69% נמצאו ברמה בינונית ורק 3% נמצאו ברמה טובה או מספקת לתפקוד מקצועי. לא נמצאו אנשים שרמתם טובה מאוד.

לאור החשיבות הרבה שקיימת בבדיקת הידע בלשון המקצועית של עולים במקומות עבודה, מטרתו של מחקר זה הייתה להעריך את הידע בלשון המקצועית של עולים, בקריאה, בכתיבה, בדיבור ובהבנת הנשמע. הערכה זו מאפשרת גם זיהוי תחומים של לשון מקצועית שבהם יש לעולים חסרים. שלושת המגזרים המקצועיים שנבחרו הם רפואה, הוראה ותעשייה/טכנולוגיה, שבכל אחד מהם יש חשיבות רבה, מהיבטים שונים, לידע בלשון המקצועית.

המחקר הנוכחי התמקד בארבע שאלות מחקר:

- ✓ מהי רמת הידע הלשוני מקצועי של עולים במקומות העבודה בעברית בארבע מיומנויות הלשון (כתיבה, דיבור, הבנת הנשמע והבנת הנקרא) בשלושת המגזרים המקצועיים (רפואה, הוראה ותעשייה/טכנולוגיה)?
- ✓ מהם תפקודי השפה הספציפיים שבהם יש לעולים חסרים לשוניים מקצועיים?
- ✓ מה הקשר בין ידע לשוני מקצועי לבין משתני הרקע של העולים?
- ✓ מהן עמדות העולים כלפי לימוד העברית בכלל ובאולפנים לעברית בפרט, ומה הקשר בין עמדות אלה לבין ידע לשוני מקצועי?

מערך המחקר

המדגם

המדגם כלל 114 עולים יוצאי מדינות חבר העמים מתוכם 28 רופאים, 45 מורים ו-41 עובדים טכניים ששהו בישראל מתקופה של חצי שנה ועד שש שנים. הרופאים היו כולם עובדי קופות חולים, הבאים במגע יומיומי עם חולים על בסיס אישי. הם נבחרו באופן אקראי מתוך כמה קופות חולים במרכז הארץ, על סמך רשימה שניתנה על ידי הרופאה המחוזית האחראית על העסקתם של רופאים עולים. המורים נבחרו באופן אקראי מתוך מספר חטיבות ביניים וחטיבות עליונות במרכז הארץ, על סמך רשימה שסופקה על ידי משרד החינוך. רובם מלמדים מקצועות ראליים כגון מתמטיקה, כימיה ופיסיקה. עובדים טכניים במפעל תעשייתי אחד במרכז הארץ העוסק בייצור מתמרים, שבו הם הועסקו בעיקר בהלחמות ופעולות חיווט שונות. הם נבחרו באופן אקראי על סמך רשימה של כל העולים המועסקים במפעל שסיפק המפעל עצמו. איסוף הנתונים נערך בשנים 1995-1996.

גילם של הנבדקים נע בין 22 ל-60 ($M=40.53$; $S.D=8.18$); 89% מהם עלו

מהרפובליקות האירופאיות (רובם מרוסיה ומאוקראינה) ו-11% עלו מהרפובליקות האסיאתיות (רובם מאוזבקיסטן ומקזחסטן). התפלגות זו דומה מאוד להתפלגות הקיימת בקרב כלל אוכלוסיית העולים בישראל. הנחקרים עלו לישראל בין השנים 1990-1996 ודיווחו כי שפת אימם היא רוסית. 60% מהנבדקים הם גברים ו-40% נשים; רמת השכלתם של הנחקרים גבוהה: 94% בעלי השכלה אקדמאית, 3.9% בעלי השכלה תיכונית מלאה ורק 1.9% בעלי השכלה תיכונית חלקית.

בבדיקת ההבדלים במשתני רקע בין שלושת המגזרים המקצועיים לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הרופאים, המורים והעובדים הטכניים בהתפלגות הגיל ושנת העלייה. כל הקבוצות גם בעלות רקע דומה מבחינה לשונית: רוב העולים מדברים רוסית בבית כשפה ראשית ורובם למדו באולפן בישראל. עם זאת, נמצא הבדל מובהק בין שלושת הקבוצות ברמת השכלתם: השכלת העובדים הטכניים נמוכה במעט מזו של הרופאים והמורים. הבדל נוסף נמצא בהתפלגות המינים: 78% גברים בקרב הרופאים, 66% בקרב המורים ורק 38%

בקרב העובדים הטכניים. כמו-כן הרופאים למדו רובם גם באולפן מקצועי, לעומת העובדים הטכניים שלמדו יותר באולפן ב', כלומר מעבר לששה החודשים המהווים את הרמה הבסיסית. בקרב המורים נמצא מספר שווה של כאלו שלמדו באולפן מקצועי ובאולפן ב'.

כלי המחקר והליכוי

נעשה שימוש בשלושה כלי מחקר: מבחני ביצוע, שאלונים וראיונות.

1. מבחני הביצוע כללו מטלות אותנטיות בארבע מיומנויות הלשון. הם נבנו בהתבסס על מיפוי וניתוח צרכים של לשון מקצועית בכל אחד מהמגזרים שנבדקו. המיפוי נעשה באמצעות תצפיות במקומות העבודה, שאלונים וראיונות עם עולים ועם דוברים ילידיים. בלוח מס' 1 מופיעים דוגמאות לצרכים לשוניים שדורגו בדרגת חשיבות גבוהה על ידי העולים עצמם בכל אחד מהמקצועות.

לוח מס' 1: דוגמאות לצרכים לשוניים מקצועיים

דיבור	הבנת הנשמע	כתיבה	הבנת הנקרא
מקצועות הרפואה			
מתן הוראות לשימוש בתרופות	קבלת מידע מחולה	מרשמים ומכתבי הפנייה	תולדות מחלה ופרטים אישיים
הסבר על מחלה והתנהגות בעת המחלה	הבנת שאלות מהחולה	פרטים אישיים ופרוטוקול רפואי	תוצאות של בדיקות ומכתבי הפנייה
דיונים מקצועיים עם עמיתים	הבנת מידע מהרוקח לגבי תרופות	דוח תולדות מחלה	חומר מקצועי, מאמרים ועלוני מידע
מקצועות ההוראה			
מתן מטלות לתלמידים	הבנת שאלות ותשובות תלמידים	מבחנים ודפי עבודה	כתב יד של תלמידים
הסבר מושגים והחומר הנלמד	הבנת תכנים מקצועיים בשיחה עם מורים	הערות לעבודות ומבחנים	קריאת חוזרים, מכתבים והודעות
שיחות עם תלמידים, הורים ועמיתים	ויכוח וימות עם תלמידים ועמיתים	מושגים על הלוח	פרקים בספרי לימוד
מקצועות טכניים וטכנולוגיים			
מתן הסבר והדרכה	הבנת הוראות הפעלה והוראות בטיחות	תוצאות בדיקות מוצרים	הוראות הפעלה והוראות בטיחות
מתן הוראות הפעלה	הסבר והדרכה	דוחות ומילוי טפסים	מאמרים וחומר מקצועי
ראיון קבלה לעבודה	הודעות בטלפון	כתיבה במחשב	הוראות של תהליכים

על סמך הדירוג של המיומנויות והתפקודים הלשוניים פותחו מטלות ביצוע לכל אחד מהמקצועות. המטלות פותחו בעזרתם של רופאים, מורים ועובדי התעשייה. להלן מספר דוגמאות למטלות ביצוע בשלושת המקצועות:

✓ **רופאים, מטלת דיבור:** 'הגיעה אליך אימא שלבנה יש נקודות אדומות ונפוחות בכל הגוף. אבחנתך היא אבעבעות רוח. האם אינה יודעת כיצד לטפל בבנה. הסבר לאם כיצד עליה לנהוג בבנה בשעת המחלה, מה אסור, מה מותר לעשות, ובאיזה תרופות יש להשתמש'.

✓ **מורים, מטלת כתיבה:** 'תלמיד מפריע בכיתה באופן קבוע. כתוב מכתב להוריו של התלמיד, שבו אתה מסביר בקצרה את הבעיות ומזמין אותם לשיחה בדחיפות'.

✓ **עובדי תעשייה, מטלת הבנת הנשמע:** 'יהאן לקלטת הבאה, שבה האחראי במפעל נותן הסבר על מספר הוראות בטיחות בשימוש במכונה החדשה שקיבלתם למפעל, וענה על השאלות הבאות:

(1) מהן שלושת הוראות הבטיחות החשובות ביותר שעליך לזכור?

(2) מה עושים אם נדלקת הנורה האדומה במכונה?'

מבחיני הביצוע הועברו כולם על בסיס אישי, בפגישה אחת, לפי נוחיותו של הנבחן (בבית או במקום העבודה). בפגישה הועברו ארבע מטלות ביצוע בסדר אקראי (מטלה אחת בכל מיומנות); מטלות הדיבור והבנת הנשמע הוקלטו בהסכמת הנבדקים. במטלות הבנת הנקרא והבנת הנשמע יכלו הנבדקים להשיב ברוסית.

מדגמי השפה במבחיני הביצוע צוינו על ידי שני מעריכים בלתי תלויים באמצעות סולמות ההערכה שפותחו לצורך מחקר זה. הקריטריונים בסולמות ההערכה התייחסו לידע לשוני מקצועי ולידע לשוני כללי. ציינון הבנת הנקרא והבנת הנשמע נעשה על-פי סולם הערכה הוליסטי. ציינון הכתיבה והדיבור נעשה על פי סולם הערכה אנליטי שכלל קטגוריות שונות בידע לשוני מקצועי (כגון: התאמה למטלה, איכות הביצוע, שימוש במינוח מקצועי, הכרת תכנים מקצועיים והתאמה תרבותית) וקטגוריות שונות בידע לשוני כללי (כגון: תקשורתיות, דיוק לשוני/שגיאות כתיב, עושר ודיוק באוצר מילים, סגנון כתיבה/דיבור, קרבה לדובר ילידי, מורכבות השפה והתרשמות כללית). הציון הסופי בכל אחת מהמיומנויות נע בין 0 ל-100.

2. **שאלונים לדיווח** דווח עצמי בשפה הרוסית שכללו משתני רקע כללי ולשוני, הערכה עצמית מקצועית בעברית וקשיים לשוניים, אסטרטגיות לשימוש לשוני בעבודה, עמדות כלפי הלימוד באולפן, תרומתו ויעילותו, ועמדות כלפי עברית, רוסית ואנגלית. השאלון היה זהה לשלושת המקצועות, למעט החלק של ההערכה העצמית המקצועית שהותאמה למקצוע הספציפי. הוא נבדק במחקר חלוץ על מדגם של עשרה אנשים ושופץ בהתאם. השאלון הועבר לנבדקים בתום מטלות הביצוע.

3. **ראיונות** מובנים למחצה, לצורך קבלת מידע נוסף מעובדים בכירים וממעסיקים. הראיונות התמקדו בשלושה תחומים: תפיסת החשיבות של השפה העברית המקצועית והשפעתה על הצלחה מקצועית ותפוקה, איתור קשיים בתפקוד מקצועי לשוני בעבודה, וחשיבות האולפנים בהכשרה. הראיונות ארכו כחצי שעה והוקלטו בהסכמת המראיינים.

ממצאי המחקר

א. רמת ידע בלשון המקצועית

רמת הידע בלשון המקצועית של כל העולים לא נמצאה גבוהה מאוד באף אחת מהמיומנויות, ונעה בין 56 ל-84. המיומנות הטובה ביותר בקרב כל המגזרים הייתה הבנת הנשמע, ואילו בכתיבה הגרועה ביותר. עם זאת, נמצא שהרופאים היו בעלי הידע הלשוני הטוב ביותר, והעובדים בתחום הטכני בעלי היכולת הלשונית הנמוכה ביותר. הבדל זה בא לידי ביטוי בעיקר בכתיבה. הידע הלשוני של המורים נמצא קרוב יותר לזה של הרופאים ובתחומים מסוימים אף זהה לו. ממצאים אלו באו לידי ביטוי הן במטלות הביצוע והן בהערכה העצמית של העולים.

ב. חסרים בלשון המקצוע

אצל כל העולים נמצאו חסרים בלשון המקצועית, הבולטים במיוחד במיומנויות האורייניות (כתיבה וקריאה) ופחות במיומנויות הדבורות (דיבור והבנת הנשמע). גם בשאלת מחקר זו באו ממצאים אלה לידי ביטוי הן במטלות הביצוע והן בהערכה העצמית של הנבדקים.

אצל הרופאים באו לידי ביטוי חסרים לשוניים אלו בעיקר בכתיבת פרוטוקול רפואי, מכתבי הפניה ומכתב לעמית. כך, למשל, נמצא שכאשר נדרשו הרופאים במטלות לכתוב דוח, רובם הסתפקו בכתיבה דוח קצר מאוד בצורת 'נקודות', ללא פירוט וללא חוות דעת אישית. גם במיומנות הבנת הנקרא אותרו חסרים אצל הרופאים, בעיקר בתחום של קריאת תיק רפואי וחומר מקצועי. לדוגמה, כאשר הרופאים נתבקשו לקרוא על תופעות לוואי של תרופה, הם הוסיפו מידע כללי ולא דווקא פרטים שהיו רשומים בטקסט שקיבלו. למרות שהבנת הנשמע והדיבור דורגו כגבוהות יותר, הרופאים נתקלו בקשיים גם במיומנויות אלו, בעיקר במתן הסבר על התנהגות בעת מחלה.

גם המורים, בדומה לרופאים, נתקלו בקשיים בתחומים של הבנת הנקרא ובייחוד בקריאת נהלים, חוזרים, מכתבים רשמיים ועבודות של תלמידים ובכתיבה בעברית על הלוח. למשל, במיומנות הכתיבה נמצאו שגיאות כתיב רבות ובעיות בדיוק הלשוני. המורים כמעט שלא כתבו סימני פיסוק מתאימים, והיה להם קשה ביותר לנסח שאלות מבחן; בשאלות אלה הופיעו משפטים לא ברורים, מסורבלים, שניסוחם לקוי.

העובדים בתחום הטכני התקשו בעיקר בכתיבת תוצאות של בדיקת מוצר ודוחות ובקריאת הוראות הפעלה והוראות בטיחות, אך גם במתן הסבר להוראות בטיחות, במתן הסבר והדרכה על מכונה ובהבנת הנשמע של הוראות בטיחות.

בכל שלושת המגזרים המקצועיים נמצאו בעיות בהתאמה תרבותית ובקרה לדוברים ילידיים וזאת בשני התחומים של דיבור וגם בכתיבה; הרופאים והמורים הפגינו יכולת טובה יותר מהעובדים הטכניים בהתאמה למטלה וביכולת תקשורתית. העולים עצמם העידו כי הם נתקלים בקשיים רבים, בעיקר במינוח מקצועי בעברית (27%) ובכתיבה מקצועית (26%), אך גם בהבעה ובהעברת חומר בעל פה (19%). הרופאים והמורים ציינו גם קושי בקריאת כתב יד של עמיתים למקצוע ותלמידים (10%). האסטרטגיות הנפוצות שבהם משתמשים העולים, כאשר הם נתקלים בקשיים בעברית במקום העבודה, הן להיעזר בעמיתים לעבודה (47%) ולהיעזר במילונים (27%).

ג. הקשר בין ידע בלשון המקצועית לבין משתני רקע

משתני הרקע שנבדקו היו גיל, מגדר, ארץ מוצא, זמן שהייה בישראל, רמת השכלה, ידע ולימוד שפות נוספות, שימוש בשפות (עברית, רוסית, אנגלית) בבית ובמקום העבודה ולימוד של עברית באולפן ובארץ המוצא. משתני הרקע היחידים שהסבירו את הידע בלשון המקצועית של העולים היו זמן שהייה של העולים בישראל ורמת השכלתם - ככל שזמן שהייה ארוך והשכלה גבוהה יותר, כך גבוה יותר הידע הלשוני מקצועי של הנבדקים. לא ניתן היה לבדוק את הקשר בין לימוד באולפן לבין ידע בלשון המקצועית, שכן רוב העולים למדו באולפן, אך כאשר נבדק הקשר בין זמן הלימוד באולפן לבין ידע בלשון מקצועית לא נמצא קשר מובהק בין השניים; כלומר שמשך הלימוד באולפן **לא תורם** להגדלת הידע הלשוני. עם זאת, כאשר נבדקה התרומה של אולפן ב' והאולפן המקצועי, נמצא כי רמת הכתיבה והבנת הנקרא של העולים שלמדו באולפן ב' ו/או באולפן מקצועי שופרה באופן מובהק. בנוסף, נמצא הבדל בין עולים שלמדו באולפן ב' לבין עולים שלמדו באולפן המקצועי: האחרונים קיבלו ציון גבוה יותר. כלומר, ניתן להסיק מכך שאולפן ב' משפר את רמת הכתיבה, אך האולפן המקצועי משפר זאת אף יותר.

ד. עמדות העולים כלפי לימוד העברית ולימוד באולפן בפרט

כל העולים סברו שידע בעברית חשוב להצלחה מקצועית ומסכמים שחוסר ידע מונע התקדמות בעבודה. כפי שציין אחד העובדים בראיון האישי: *"יש הרבה תפקידים במפעל שבהם לעובד אין צורך בעברית בכלל ואפשר להסתדר בלי שפה, אך ידע בעברית הוא מנוף להצלחה...".* 60% מהעולים ציינו כי ידע בשפה תורם להבנה ולתקשורת טובה יותר עם מטופלים, עמיתים ומעסיקים, 14% ציינו כי קל יותר להתקבל לעבודה כשיש לך ידע בשפה, 14% ציינו כי הידע עוזר בקריאת חומר מקצועי ו-11% ציינו כי ידע בשפה מעלה את המיצב והיוקרה המקצועית של העובד. הרופאים, בניגוד למורים ולעובדים הטכניים, סברו גם שיש חשיבות רבה לשפה האנגלית במקום העבודה, בנוסף לעברית.

שלוש הקבוצות דיווחו כי היו רוצות לשפר את העברית שלהן, ורבים מהעולים טענו שהם לא למדו עברית טוב די הצורך באולפן, והם אינם סבורים כי האולפן הכין אותם לחיים מקצועיים. העולים טענו כי תרומתו של האולפן היא בעיקר בסיוע בהכרת האותיות וקריאה בסיסית (24%), ברכישת תקשורת עם הסביבה (23%) וברכישת ידע בסיסי בעברית (18%). התחומים שבהם לא עזר להם האולפן היו בעיקר בחשיפה לסלנג (23%), בחשיפה ובלימוד של שפה מקצועית ספציפית (18%) ובמיומנות הדיבור (18%) והכתיבה (13%). השינוי הראשון שבו העולים מעוניינים הוא התאמת האולפן ותוכנית הלימודים למקצועו של העולה (38%). הם גם מעוניינים בדגש רב יותר על שפה מדוברת (19%), בלימוד אינטנסיבי יותר מזה הניתן כיום (12%) ובהוראה בקבוצות קטנות יותר (11%). לא נמצא קשר בין עמדות העולים לבין הידע לשוני שלהם.

סיכום ודיון בממצאי המחקר

ממצאי המחקר מצביעים על כך שרמת הידע בלשון המקצועית של העולים בכל המגזרים המקצועיים אינה גבוהה, וכי לעולים יש חסרים לשוניים רבים הבאים לידי ביטוי במיוחד במיומנויות הקריאה והכתיבה, אך גם בדיבור ובהבנת הנשמע. ממצא זה מאשש את מחקר החלוץ של נוצר, ויינבך ולאודן (1995) שנערך לגבי רופאים עולים.

אין ספק שלחסרים לשוניים מקצועיים אלה עשויה להיות השפעה על תפקודם המקצועי של העולים במקומות העבודה. בקרב הרופאים, למשל, השלכות של חסרים אלה עשויות להתבטא בהתעדכנות מצומצמת בספרות ובחידושים מקצועיים עקב קשיים בקריאת חומר מקצועי. קשיים בקריאת תיק רפואי של חולים עשויים להתבטא בזמן הרב שנדרש לרופא כדי לעיין בתיק האישי של חולה או בהבנה חלקית של בעיות רפואיות ספציפיות. בקרב המורים, למשל, קיימים חסרים בהבנה מספקת של עבודות תלמידים, ואלה עלולים לגרום להערכה מוטעית של עבודות תלמידים וכך לפגוע בהישגים לימודיים. קשיים בכתיבה על הלוח יכולים לפגוע באיכות ההוראה והלימוד. בקרב עובדים בתחום הטכני והטכנולוגי, אי הבנה של הוראות בטיחות או הוראות הפעלה עלולה לסכן חיי אדם. כמו-כן קשיים בכתיבת דוחות ותוצאות בדיקות של איכות מוצר עלולים לפגוע במפעל ברמת התפוקה ובשיווק המוצר ולגבות מחיר כלכלי גבוה. ניתן לראות, אם כן, שלחסרים לשוניים מקצועיים יש מחיר גבוה מבחינות של בריאות, הישגים לימודיים, תפוקה ורווחיות.

מעניין לציין שגם העולים עצמם תופסים את החשיבות הרבה שיש לחסרים בעברית כפוגעים בתפקודם המקצועי. העולים בכל שלושת המגזרים ציינו שידע בשפה תורם להבנה ותקשורת טובים יותר עם מטופלים, עמיתים ומעסיקים. הם תופסים את העברית כחשובה

ביותר להצלחה במקומות העבודה ומאמינים שהעדר ידע בעברית עלול למנוע את התקדמותם מקצועית. יתכן שמודעותם של העולים במחקר זה לחסרי הלשוניים שלהם היא המסבירה את רצונם לדעת עברית ברמה גבוהה יותר ואת המוטיבציה שלהם להשתתף בקורסים נוספים בעברית, כפי שהתבטא בשאלון העמדות.

עם זאת, נמצא כי קיימים הבדלים בין המגזרים השונים: הרופאים הראו רמה גבוהה יותר של ידע בלשון המקצועית, ואילו אצל העובדים בתחום הטכני התגלתה רמת הלשון הנמוכה ביותר. ידע הלשון של המורים נמצא קרוב יותר לזה של הרופאים, ובתחומים מסוימים אף זהה לו. ממצא זה מתקבל על הדעת לאור העובדה שמקצועות הרפואה וההוראה הם תלויי שפה במידה רבה יותר מאשר תחום התעשייה והטכנולוגיה שנבדק במחקר זה. נראה אפוא שידע לשוני מקצועי הוא רלוונטי במידות שונות למקצועות שונים, וכי לכל מגזר מקצועי צרכים לשוניים משלו, כפי שהדבר בא גם לידי ביטוי בדירוג הצרכים הלשוניים בשלושת המגזרים.

מבין משתני הרקע הרבים שנבדקו במחקר זה נמצא כי רק זמן שהייה של העולה בישראל והשכלתו קשורים באופן מובהק לרמת הידע בלשון המקצועית: ככל שזמן שהייה בארץ ארוך יותר ורמת ההשכלה גבוהה יותר, כך גבוה יותר הידע בלשון המקצועית. חשוב להדגיש שלא נמצא קשר מובהק בין ידע לשוני מקצועי לבין משך לימודי האולפן בעברית. ממצא זה תואם את מחקרם של נוצר ועמיתיה (1995), שבו נשלל, כבמחקרנו, הקשר בין משך לימודי האולפן לבין ידע לשוני מקצועי של רופאים. עם זאת, נמצא במחקר זה כי לאולפני ההמשך (אולפן ב' ומקצועי) הייתה תרומה מובהקת לשיפור רמת הכתיבה והבנת הנקרא, וכי תרומתו היחסית של האולפן המקצועי הייתה רבה יותר מזו של אולפן ב'. ההצעה המרכזית לשינוי האולפן הייתה בהתאמת תוכניות הלימודים לסוג המקצוע.

המלצות המחקר

המלצות המחקר הן שיש צורך בלימוד עברית מקצועית בכל המקצועות כבר בשלבים הראשונים של שהיית העולה בישראל. לצורך זה יש לפתח תוכניות לימודים גנרטיביות הבנויות על פעילויות מקצועיות מגוונות משותפות וישימות למספר רב של מקצועות, שכן לא ברור בתחילה באיזה מקצוע ישתלבו העולים (חלק גדול מהם עובר הסבה מקצועית). בשלב מאוחר יותר יש להציע קורסים המבוססים על ידע לשוני מקצועי למקצועות ספציפיים ולחייב את העובדים להשתתף בקורסים אלה. הוראת הקורסים יכולה להינתן באולפנים מחוזיים ו/או במקומות העבודה, בשיתוף המעסיק וגורמים ממשלתיים (משרדי העבודה, הכלכלה, הקליטה והחינוך). ראוי לבסס קורסים אלה על ניתוחי צרכים שיטתיים במספר רב של מקצועות, בשיתוף אנשי הוראת שפה, אנשי מקצוע, דוברים ילידיים ועולים.

המלצות נוספות: שימת דגש רב יותר באולפנים על המיומנויות האורייניות; ליווי צמוד של העולים במקומות העבודה על ידי דוברים ילידיים לאורך זמן; הכשרה באולפנים גם בשפה האנגלית, שהיא קריטית לתפקוד מקצועי; הכשרת מורים שיהיו בעלי התמחות ספציפית בתחום של שפת המקצוע; פיתוח מודעות בקרב המעסיקים לגבי החשיבות שבידע לשוני מקצועי; עריכת מבחני כניסה לקבלה לעבודה שיהיו מבוססים על מטלות ביצוע, כפי שנכללו במחקר זה, וכן מתן תעודה בתום ההכשרה המציינת את רמת הידע הלשוני של העולה. כמו-כן מומלץ לגורמים העוסקים בתחום לעודד ביצוע מחקרים נוספים בתחום, כדי שאפשר יהיה לעקוב מקרוב אחר התפקודים המקצועיים של עולים במקומות העבודה, שהם בעלי תועלת רבה למקומות העבודה וגם לקליטה מוצלחת לעולים עצמם.

כמו-כן מומלץ לגורמים העוסקים בתחום לעודד ביצוע מחקרים נוספים, לתועלתם של מקומות העבודה ושל העולים עצמם.

מקורות

- ליפשיץ, ח' וקינג, י' (1994). **סקר מעסיקים בנושא תעסוקת עולים בברית המועצות לשעבר**. הרשות לתכנון כוח אדם: משרד העבודה והרווחה ומכון ברוקדייל.
- נוצר, נ', וינבך, ל', ולאודן, ע' (1995). רמת הידע בשפה העברית של רופאים עולים חדשים. **הרפואה**, 128 (יא), עמ' 694-696.
- סמיונוב, מ', שפירא, ר' ולרנטל, ת' (1993). **הסתגלותם של מורים עולים**. דוח מחקר מס' 14, המכון למחקר חברתי, אוניברסיטת תל-אביב.
- שוהמי, א', דוניצה-שמידט, ס', זבדה ח' וארליך, ש' (1998). **מדידת ידע לשוני מקצועי של עולים במקומות העבודה**. נייר דיון 98-4, המרכז לפיתוח על-שם פנחס ספיר.
- Beenshtock, M. (1993). **Failure to Absorb: Return-Migration of Immigrants into Israel**. Discussion Paper Series 93.04, The Maurice Falk Institute for Economic Research in Israel.
- Blejer, M.I., & Goldberg I. (1980). Return migration-expectations versus reality: A case study of western immigrants to Israel. **Research in Population Economics**, 2, 433-499.
- Chiswick, B & Miller, P. W. (1998). English language fluency among immigrants in the United States. **Research in Labor Economics**, 17, pp. 151-200.
- Chiswick, B & Miller, P. W. (1999). Language practice and the economic well-being of immigrants. **Policy Options**, May, pp. 45-50.
- Drew, P. & Heritage, J. (1999). **Talk at Work: Interaction in Institutional settings**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dustmann, C. (1994). Speaking fluency, writing fluency and earnings of migrants in Germany. **Journal of Population Economics**, 7 (2), pp.133-156.
- Ingram, D. (1998). **Innovations in language assessment in Australia**. Paper presented as part of the colloquium The State of the Art in Language Testing: The User's Perspectives. The National Foreign Language Center, John Hopkins University, Washington DC, June 15.
- McNamara, T.F. (1990). Item response theory and the validation of an ESP test for health professionals. **Language Testing**, 7, pp. 52-77.
- Sajavaara, K. (1992). Designing tests to match the needs of the workplace. In E. Shohamy and R. Walton (Eds.), **Language Assessment for Feedback: Testing and Other Strategies**. Dobuque, IA: Kendall, Hunt Publishing company, pp.123-144.

